

УДК 930.25:655.411(477.43)“2012–2015”

В.Г.Байдич

Науково-видавнича діяльність Державного архіву Хмельницької області за 2012–2015 рр.

Державний архів Хмельницької області за кількістю фондів, масивом історичної документної інформації займає одне із провідних місць у системі державних архівних установ України. Архівні фонди, а всього їх 8156, розподіляються на три періоди – дорадянський (517 фондів, 527388 справ з них 34757 ідентифікованих обгорілих), радянський (7639 фондів, 1500801 справ) та період незалежності України (109 фондів, 15786 справ). Гордістю архіву є найцінніші документи які мають статус “унікального”. На сьогодні найстарішим з-поміж них є документ за 1537 рік про межі міста Кам’янець-Подільського. Документи періоду Російської імперії сформовані в процесі діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування релігійних та громадських організацій, що діяли на територіях Подільської та Волинської губерній, які за адміністративно-територіальним поділом радянських часів були віднесені до Вінницької, Одеської, Миколаївської, Кам’янець-Подільської, а згодом Хмельницької областей, Республіки Молдова тощо. Документи вищих органів влади – канцелярії Подільського губернського правління та інші розкривають суспільно-політичне життя губернії, соціальні протиріччя та міжнаціональні відносини. Складні соціально-економічні умови життя подільських селян в умовах кріпацтва відображені у фондах губернського статистичного комітету, Подільської губернської земельної управи. В архівних документах широко висвітлена колоніальна політика царизму в Україні, жорстоке поводження поміщиків, правителів та орендарів з селянами, непомірна панщина, є матеріали про поміщицькі маєтки із зазначенням кількості землі та кріпаків.

У фондах Подільської палати кримінального суду та Головного суду зберігаються слідчі справи про селянський антипоміщицький рух в Подільській губернії.

Понад 30 тис. одиниць зберігання налічують фонди релігійних установ: Подільської духовної консисторії, Подільської римо-католицької духовної консисторії, духовних правлінь, канцелярії єпископа Кам’янецької єпархії, деканатів, губернського церковно-будівельного присутствія.

Окрему групу складають так звані “генеалогічні” документи – 10 тис. метричних книг церков, костьолів, синагог, єврейський перепис 1875 року, матеріали переписів Поділля та частини Волинської губернії, ДРАЦСів. У фонді Подільського дворянського депутатського зібрання привертають увагу родовідні книги дворян із зображеннями та описами дворянських гербів, генеалогічні схеми, грамати польських королів, метричні свідоцтва, акти та інші оригінальні документи XVI–XVIII ст. Значна частина документів написані польською мовою, латиною, івритом. Складні події доби національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 років висвітлено документах

фондів Подільського губернського комісара, Кам'янецького окружного суду, Кам'янецької гімназії ім. С.Руданського, Кам'янецької міської управи, Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Радянський період в архіві представлено фондами Ізяславського і Кам'янець-Подільського повітових революційних комітетів виконавчих комітетів робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, з'їздів рад, волосних виконкомів та їх відділів Кам'янецького, Проскурівського та Шепетівського окружних виконавчих комітетів, Кам'янець-Подільського облвиконкому та міськрайвиконкомів, виконкомів сільрад. Понад 12,5 тис. архівно-слідчих справ передано Службою Безпеки України.

Детально відображена жахлива хроніка колективізації, Голодомору 1932–1933 років, політичних репресій 1920–1950-х років.

Дослідити та проаналізувати події Другої світової війни допомагають 300 фондів періоду нацистської окупації, документи шести фондів гебітскомісаріатів та 60 фондів установ місцевих адміністрацій (окружних, міських, районних та волосних управ) тощо.

Злочинну діяльність окупантів зберігають 1025 од. зб. фонду “Кам'янець-Подільської обласної комісії із сприяння Надзвичайної державної комісії з встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників”.

Архівні фонди періоду незалежності України комплектуються документами місцевих органів влади, підприємств, установ, громадських організацій.

Специфіка основних фондів та колекцій архіву підвищили інтерес суспільства, студентської молоді до малодосліджених питань історії Подільського краю XIX–XX ст., зумовили основні напрямки науково-видавничої роботи Держархіву.

У науково-інформаційному бюлетені архівного управління №2 за 1960 р. заступник директора облархіву І.Гарнага відзначав: “Наш архів без шкоди для інших робіт зможе успішно виконувати всі завдання щодо використання документальних документів ..., підготував збірник документів “Боротьба за владу Рад на Поділлі” (1957 р.) обсягом у 20 друкованих аркушів, а в 1959 р. вийшов у світ збірник “Поділля в роки громадянської війни” обсягом у 30 друкованих аркушів. Ми розраховуємо..., щоб кожні два роки виходив один збірник...”. Пройшло півстоліття. Архівісти Хмельниччини, дбайливо зберігаючи історико-документальну спадщину, продовжили науково-видавничу роботу. За 13 років керівництва (1993–2010 рр.) П.Слободянюком Держархівом було видано 14 науково-популярних видань. Керівнику вдалося тоді вивести архів у розряд передових архівів України не лише за змістом та значимістю нагромаджених історичних джерел, а й за якістю роботи, що включає, зокрема науково-видавничу діяльність.

Перед колективом архівістів постало завдання збереження традиції та розширення науково-видавничої діяльності у висвітленні маловідомих питань історії подільського краю. Для вирішення даного аспекту необхідно було зміц-

нити кадрові можливості, знайти фінансові ресурси, партнерів для визначення спільних проектів, враховуючи при цьому наукові інтереси співробітників. В архіві було створено відділ інформаційних технологій та Хмельницьку обласну громадську організацію архівістів та дослідників Поділля “Поклик віків”, куди було запрошено випускників педагогічних вузів, в основному історичного факультету, троє з яких успішно захистили кандидатські дисертації, а ще один в даний час навчається в аспірантурі. Нам вдалося укласти довгострокові договори про співпрацю з міжнародною громадською організацією “Міжнародний фонд “Взасморозуміння і толерантність” (президент І.М.Лушніков) та через відповідні структури з науково-дослідним інститутом Меморіального музею голокосту у Вашингтоні (кер. В.Алцкан).

Звичайно, тут багато що залежало від особистих контактів у громадських та наукових колах, однак, ми тримали широку підтримку і від тодішнього керівництва Кам’янець-Подільського університету, д.і.н., професора О.М.Завальнюка та завідуючого кафедри історії України цього вишу д.і.н., професора А.Г.Філінюка, інших вчених.

Вибір тематики визначили 4 основні напрямки:

- 1) створення та розвиток архівної справи на Хмельниччині
- 2) увічнення світлої пам’яті усіх полеглих в роки Другої світової війни та в період репресій, учасників національно-визвольних значень, збереження воєнно-історичних реліквій
- 3) відновлення історичної правди сіл, містечок, районів через організацію та проведення історико-краєзнавчих наукових конференцій та випуску за їх підсумками збірників
- 4) популяризація документів національно-архівного фонду і використання відомостей, що містяться в них, в наукових статтях та збірниках.

Враховуючи ту обставину, що в Подільській губернії не існувало єдиного губернського архіву, всі архівосховища були відомчими і кожна державна установа утримувала свої фонди, ми розпочали пошук документів, які б свідчили про заснування чітко структурованої архівної системи. В результаті виявили розпорядження Подільського губвиконкому від 19 (22 – ?) квітня 1922 р. про заснування у Кам’янці-Подільському Центрального губернського історичного архіву, яке і поклало початок нині існуючому Державному архіву Хмельницької області.

У 2012 р. архів відзначив своє 90-річчя. З нагоди цієї події колегія Держархіву Хмельницької області провела 21-22 вересня 2012 р. на базі Кам’янець-Подільського національного університету ім. Огієнка Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів національного архівного фонду України”. Форум приурочили також 75-річчю утворення Хмельницької області. Сюди прибули більше 60 науковців, 42 з яких – кандидати та доктори історичних наук. Під час роботи 4-х секцій було презентовано інформаційно-довідкове видання “Архівні установи Хмельниччини”, а також

книгу, присвячену архівістам Хмельниччини різних поколінь, які творили архівну галузь, примножують та зберігають документальну спадщину краю і сьогодні – “Архівна справа на Хмельниччині: збірник документів, матеріалів і світлин”. До збірника документів увійшли унікальні, неопубліковані на той час матеріали, доповідні записки, протоколи засідань архівної комісії Кам’янець-Подільського українського державного університету, копії наказів, акти перевірок роботи архівних підрозділів довоєнного періоду, які є важливим джерелом для вивчення, пізнання та розвитку архівної справи на теренах області.

Відповідно профінансовано і видруковано книгу, підготовлену в 2009 р. П.Я.Слободянюком і С.Р.Михайловою та з різних причин невидану, – “Чорний четвер. Пожежа в Кам’янець-Подільському міському архіві 10 квітня 2003 року: причини, наслідки, уроки. (Документи. Матеріали. Публікації.)”.

П’ятим виданням наукових досліджень стала монографія д.і.н., професора В.С.Прокопчука “Дунаєвецький районний архів”, де на основі документів, розповідей, спогадів та світлин розповідається про місцевий архівний підрозділ, його історія, проблеми та здобутки.

Масштабним видавничим проектом другого напрямку роботи стали вихід у світ монографії “Нациський окупаційний режим в генеральній окрузі “Волинь – Поділля” (1941–1944 р.р.) та 6 інформаційно-довідкових видань – “Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни або Поділля очима солдат вермахта”, “Дунаєвеччина в роки Другої світової війни”, “Славутчина”, “Красилівщина в роки Другої світової війни” та “Подоляни в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 р.р.)”, “Матеріали Кам’янець-Подільської обласної комісії із встановлення і розслідування злочинів нацистів в регіоні (1944–1945 р.р.)”, “Життя в окупації, Славута і Славутчина в 1941–1943 р.р.”.

Досить цікавим для дослідників став збірник документів “Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Української революції (1919–1921) і повстанського руху під проводом Я.Гальчевського (1921–1924)”, в якому вміщено архівні документи, матеріали, газетні публікації, мемуари про суспільно-політичне, соціально-економічне, культурно-освітнє життя населення регіону та збройну боротьбу в добу Директорії УНР і повстанський рух.

Важливою формою активізації краєзнавчого руху та історичних досліджень на Поділлі є проведення регіональних (районних) конференцій. Держархів спільно з Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам’янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка, обласною та районними організаціями краєзнавців виступив співавтором 14 таких форумів. Серед них – “Віньковеччина в історії Поділля”, “Красилівщина краєзнавча: минуле, сучасне і майбутнє”, “Деражнянщина: минуле і сучасне”, “День соборності України – інтернет конференція”, “Духовні витоки Поділля: науковці в історії краю” та ін.

Що стосується четвертого напрямку, то у видавничому доробку архіву є документальні видання, присвячені ювілейним датам історії України та

Поділля. Наприклад, “Законодавча база процесу становлення місцевих органів державної влади доби гетьманату П.Скоропадського. Збірник документів і матеріалів”, “Вшанування постаті Тараса Шевченка на Поділлі в добу Директорії УНР: історичний аспект”, “Листування Івана Огієнка. Збірник документів”.

Частина видань вийшла у серії “Праці Державного архіву Хмельницької області” (всього – 12).

Один із напрямків науково-видавничої діяльності колективу є підготовка досліджень та нарисів, які ґрунтуються переважно на документальній базі Держархіву області. Усього в 2012–2015 рр., як окремо, так і спільно з іншими науковими і громадськими організаціями, архів видав 39 праць (див.: Додаток).

Сьогодні архівісти підготували до друку нові праці – “Красилівщина в роки Другої світової війни”, “Давидківці – історія Подільського села”, “Діяльність партії соціалістів-революціонерів у Правобережній Україні 1896–1907 рр.” та ін.

Уперше архів спільно з науковцями Меджибожського музею-заповідника та Кам’янець-Подільського історичного музею-заповідника розпочав підготовку видання церковних літописів Волинської та Подільської губерній, території яких сьогодні входять до Хмельницької області, документального фотобюро “На рубежі віків” – спільно з Центральним державним кінофотофоноархівом України ім. Г.С.Пшеничного, збірник документів про діяльність УПА в Шепетівському, Кам’янець-Подільському, Ярмолинцевському та інших районах. Відповідно наукові пошуки були трансформовані у виготовлення тематичних постійно-діючих банерних фотовиставок “Поділля на рубежі століть”, “Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни”, “Остарбайтери – невільники не зі своєї волі”, “Хмельниччина – історія великого народу”, “В боротьбі за незалежність – Україна понад усе”, стели присвяченої Героям Небесної сотні і т.д.

Окремо хочеться відзначити плідну співпрацю члена науково-методичної ради архіву В.А.Захар’єва, в доробку якого за цей час 6 видань (див.: Додаток).

Наявність в Держархіві кваліфікованих кадрів істориків-архівістів (Ю.В.Олійник, В.В.Галатир, Т.Д.Павлунішена та ін.), тісна співпраця з вченими Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка вселяє впевненість у реалізацію нових цінних проєктів. Що ж до фінансових ресурсів, то всі видання профінансовані за рахунок лише спонсорських коштів, поки що осторонь цього стоять обласні установи. Було б доцільно, щоб у кошторисі витрат архівної установи, передбачалися кошти на видання, які мають історичне, регіональне і державне значення.

Додаток

Видання Державного архіву Хмельницької області у 2012–2015 рр.

1. Архівна справа на Хмельниччині: Збірник документів, матеріалів і світлин / редкол.: Баженов Л. В., Байдич В. Г., Завальнюк О. М. та ін. – Хмельницький: ТОВ

“Поліграфіст-2”, 2012. – 416 с.

2. Архівні установи Хмельниччини: інформаційно-довідкове видання. – Хмельницький: “Поліграфіст-2”, 2012. – 64 с.

3. Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України: науковий збірник за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам’янець-Подільський, 2012. – 388 с.

4. Інформаційно-довідкове видання Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) або Поділля очима солдатів вермахту / упоряд: Олійник Ю. В., Галатир В. В., Павлунішена Т. Д. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. – 116 с.

5. Війна очима Проскурівського підпільника: щоденник Карла Кошарського / [упоряд. О. М. Завальнюк, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир та ін.]. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2013. – 80 с.

6. Законодавча база процесу становлення місцевих органів державної влади доби Гетьманату П.Скоропадського: збірник документів і матеріалів / [упоряд. Галатир В. В., Олійник Ю. В.]. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2013. – 156 с.

7. Війна очима Чемеровецького підпільника: щоденник Йосипа Протоцького / [упоряд. О. М. Завальнюк, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир та ін.]. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2013. – 87 с.

8. Подоляни в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.): збірник документів, матеріалів та світлин / [упоряд.: Байдич В. Г., Завальнюк О. М., Олійник Ю. В., Галатир В. В. та ін.]. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 492 с.

9. Державні щоденники: минуле і сучасне: Матеріали всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції / Ред. кол.: Баженов Л. В., Єсюнін С. М., Кохановський О. Б. та ін. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. – С. 222-229.

10. Красилівщина краєзнавча: минуле, сучасне, майбутнє, (м.Красилів) / [редкол.: Байдич В. Г., Романюк М. Ф., Савченко Г. В. та ін.]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. – 336 с.

11. Наукові записки Мархоцькознавства / упоряд. В. Захар’єв. – Хмельницький, ФОП Цюпак А. А., 2013. – Т. 5. – 204 с.

12. Захар’єв, В. Залісці: основні віхи біографії (до 520-річчя першої писемної згадки) / В. Захар’єв. – Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А. А., 2013. – 56 с.

13. Архівіст. – 2013. – Вип. 1.

14. Діяльність місцевих органів державної влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Скоропадського. Збірник документів, матеріалів та світлин / [упоряд. Галатир В. В., Олійник Ю. В., Павлунішена Т. Д.]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2014. – 310 с.

15. Фольклор періоду Великої Вітчизняної війни (Кам’янець-Подільська область: збірник / [упоряд. Олійник Ю. В., Олійник В. В.]. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2014. – 116 с.

16. Байдич, В. Г. В боротьбі за віру: римо-католицька церква в Україні (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.): монографія / В. Г. Байдич. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2014. – 423 с.

17. Захар'єв, В. Зайчики і Постоївка на Збручі: через минуле до сучасності / В. Захар'єв, В. Моздир. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2014. – 60 с.

18. Захар'єв, В. Ідея, що стала реальністю / В. Захар'єв. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2014. – 104 с.

19. Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в умовах полікультурного середовища сучасної України. Збірник наукових праць. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2014. – 193 с.

20. Збірник документів і матеріалів Дунаєвеччина в роки Великої Вітчизняної війни / [упорядники: Байдич В. Г., Завальнюк О. М., Олійник Ю. В., Галатир В. В., Павлунішена Т. Д.]. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. – 300 с.

21. Матеріали першої Шаргородської наукової історико-краєзнавчої конференції / редкол.: Войтович В., Байдич В. Г. та ін. – Шаргород, 2014. – 286 с.

22. Архівіст. – 2014. – Вип. 2.

23. Захар'єв, В. А. Міцівіці – “північні” ворота Дунаєвеччини / В. А. Захар'єв. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2014. – 80 с.

24. Листування Івана Огієнка (1909–1921) / упорядник та автор передмови В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський: “Медобори-2006”, 2014. – 687 с.

25. Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (відп. секр.), Байдич В. Г., Захар'єв В. А. (упорядник) та ін.]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2015. – Вип. 2. – 188 с.

26. Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (відп. секр.), Байдич В. Г., Захар'єв В. А. (упорядник) та ін.]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2015. – Вип. 3. – 188 с.

27. Машталір, А. І. Вшанування постаті Тараса Шевченка на Поділлі в добу Директорії УНР: історичний аспект / А. І. Машталір, В. Г. Байдич, В. В. Галатир. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2015. – 114 с.

28. Прокопчук, В. С. Дунаєвський районний архів: монографія / В. С. Прокопчук. – Дунаївці; Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – 200 с.

29. Галатир В. В. Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень-грудень 1918 р.): [моногр.] / В. В. Галатир, В. С. Лозовий. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 380 с.

30. Матеріали Кам'янець-Подільської обласної комісії із встановлення збитків і розслідування злочинів нацистів в регіоні (1941–1945 р.): збірник документів / вступна стаття О. М. Завальнюка, В. Г. Байдича, Ю. В. Олійника, упорядкування Байдича В. Г. та ін. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 454 с. (серія “Праці Державного архіву Хмельницької області”: вип. 11.)

31. Захар'єв, В. Замки і фортеці з-понад Кучманського шляху / В. Захар'єв, С. Шпаковський. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2015. – 104 с.

32. Захар'єв, В. Курилівка – славне село на Хмельниччині / В. Захар'єв, В. Моздир. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 80 с.

33. Поділля і Південно-Східна Волинь у добу Української революції (1919–1921 рр.) та повстанського руху під проводом Я. Гальчевського (1921–1924 рр.). Збірник документів, матеріалів та світлин / [упоряд.: Байдич В. Г., Завальнюк О. М.,

Олійник Ю. В., Галатир В. В., Павлунішена Т. Д.]. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 480 с.

34. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір”. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 230 с.

35. Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції “Вінковеччина в історії Поділля”. – Віньківці, 2015. – 280 с.

36. Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції “Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття”. – Хмельницький інститут МАУП, 2015. – 300 с.

37. Красилівщина в роки Другої світової війни. Збірник документів і матеріалів. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2015. – 430 с.

38. Архівіст. – 2015. – Вип. 3.

39. Ільків, Л. До волі дорога / Л. Ільків. – Хмельницький, 2015. – 163 с.